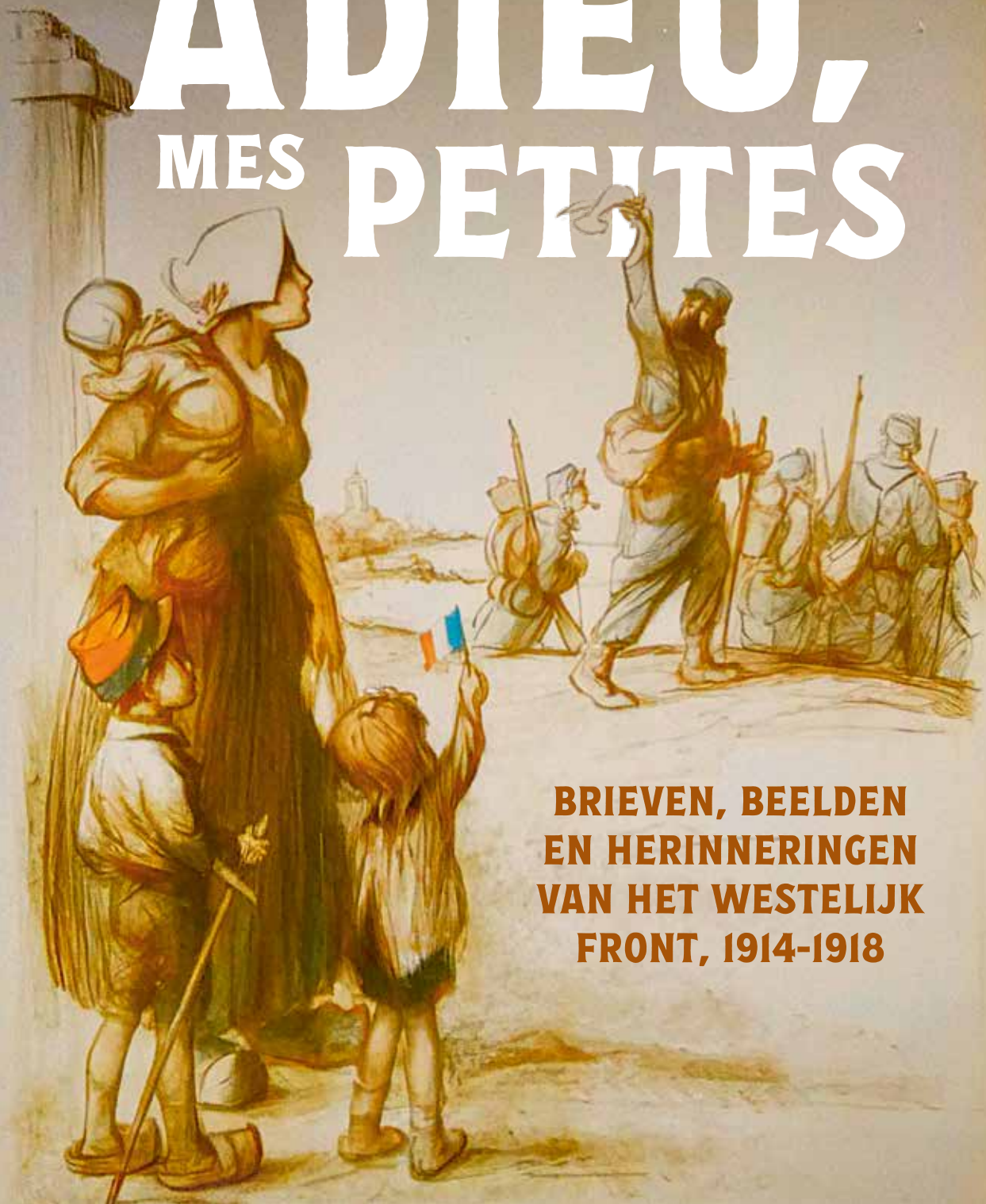

BOB LATTEN & LEO VAN BERGEN

ADIEU, MES PETITES

**BRIEVEN, BEELDEN
EN HERINNERINGEN
VAN HET WESTELIJK
FRONT, 1914-1918**

Adieu mes petites

Adieu mes petites

Brieven, beelden en herinneringen van het
westelijk front, 1914-1918

BOB LATTEN EN LEO VAN BERGEN

Hilversum
Verloren
2026

Afbeelding op het omslag: Francisque Poulbot, affiche 'Emprunt de la Défense Nationale (1915) – N'oubliez pas de souscrire ... pour la Victoire!' Dit affiche toont een soldaat die afscheid neemt. Het is een iconische Franse 'adieu'-scène. © Paris Musées.

©2026 Bob Latten en Leo van Bergen

Uitgeverij Verloren bv

Torenlaan 25

1211 JA Hilversum

www.verloren.nl

ISBN 9789464552522

Omslagontwerp: Bruggn design/Armando van Bruggen, Purmerend

Opmaak: Rombus/Patricia Harsevoort, Hilversum

Druk: Wilco, Amersfoort

Voor deze uitgave is gebruik gemaakt van originele brieven, dagboeken en archiefstukken uit de periode 1914-1918. De spelling en stijl van de bronnen zijn, waar dat mogelijk en zinvol was, behouden. Vertalingen uit het Frans en Duits zijn van de hand van de auteurs, tenzij anders vermeld. De afbeeldingen vallen onder publiek domein, tenzij anders vermeld.

This publication has been produced in accordance with the EU Deforestation Regulation (EUDR).

No part of this publication may be reproduced in any form, including use for text and datamining and scraping, without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

Voorwoord	7
Inleiding	9
I Bestemming front	13
II Kinderlijk vertrouwen	34
III Terreur	49
IV Erbarmelijke omstandigheden en andere ellende	63
V Modern wapentuig	82
VI Vreemde troepen	103
VII Eten en drinken	113
VIII Angsten en dromen	126
IX Een schot in de ziel	138
X Geloven aan het front	151
XI Kunst en andere vormen van frontbeleving	163
XII De eindeloosheid van de oorlog	174
XIII Verveling, vertier en 'les dames'	184
XIV Zacht en eervol	198
Tot slot	106
Het cahier van Adolphe, becommentarieerd en geannoteerd	107
Noten	244
Dankwoord	264
Verschenen boeken van beide auteurs	265

Voorwoord

Toen we aan dit boek begonnen, was er slechts een naam. Eén stem, die van een Franse soldaat die zijn lotgevallen openhartig aan het papier had toevertrouwd. Gaandeweg kwamen er meer stemmen bij. Samen vormen zij een veelstemmig koor van mannen die leefden, hoopten en vreesden – en een deel van zichzelf op schrift nalieten. Het is geen heldenepos of verzonnen vertelling, maar beslaat fragmenten uit mensenlevens. Vaak in rauwe, soms in tedere en liefhebbende woorden. Een enkele keer nagenoeg terloops, quasinonchalant neergeschreven. In die eenvoud schuilt hun kracht.

Wie verder bladert, leest over iets wat tijdloos is: het verlangen naar huis, de hunkering naar hoe het leven was voordat de ellende begon.

Dat is de troost die een boek als dit kan bieden: de wetenschap dat zij er waren. Dat hun woorden niet verdwijnen in de ledigheid van een voortjagende samenleving. Dat wij, lezers van nu, hun stemmen nog even vasthouden voordat wij het boek sluiten en terugkeren naar onze eigen tijd – zonder te vergeten wat was. Sterker. Herinneren is vandaag de dag urgenter dan ooit.

Wij leven in een wereld waarin macht boven gezag gaat – zoals toen. Geopolitieke verschuivingen, economische belangen en het dreigen met militair ingrijpen zetten ook nu de toon. De taal van invloed en overwicht klinkt zelfverzekerd – zoals destijds. In dat tromgeroffel dreigt de geschiedenis te verschrompelen tot een decorstuk, een ziellose voetnoot.

Maar wie de brieven uit die tijd leest, weet dat geschiedenis geen terloopse vermelding is, geen vrijblijvende notitie. Veel mannen in dit boek geloofden dat zij vochten voor een rechtvaardige zaak. Velen vertrouwden op hun leiders en beloften, op toekomstbeelden die hun werden voorgehouden. Wat zij niet konden voorzien, was de schaal waarop hun levens zouden worden verbruikt. Hun woorden, bewaard in stilte, tonen wat verloren gaat wanneer macht zich loszingt van empathie en medemenselijkheid.

Geschiedenis vraagt om meer dan kennis. Zij vraagt om aandacht.

Het is een waakvlam tegen het grote vergeten, een medicijn tegen onverschilligheid.

De Eerste Wereldoorlog markeerde een scharnierpunt in de Europese geschiedenis.

De stemmen van toen zwijgen al meer dan een eeuw – en toch spreken zij nog tot ons.

Niet hardop. Niet dwingend.

Maar luid genoeg om ons eraan te herinneren dat macht vergankelijk is en dat de mens en de menselijkheid kwetsbaar zijn.

Dit is geen academische conclusie. Geen politieke duiding.

Het is een uitnodiging om te blijven lezen en te blijven herinneren.

En om de medemens te blijven zien – juist wanneer macht en grote woorden dit onmogelijk dreigen te maken. De wereld van vandaag laat steeds weer zien hoe broos vrede is. Op tal van plaatsen bepalen geweld, angst en machtsdenken het dagelijks leven van miljoenen mensen. Wie de geschiedenis enigszins kent, kan zich afvragen of de mens ooit werkelijk leert. Misschien ligt de hoop niet in het verdwijnen van oorlog, maar in het telkens opnieuw hervinden van onze menselijkheid. Zolang mensen blijven herinneren, blijft de mogelijkheid bestaan om andere keuzes te maken.

Was getekend,

Bob Latten, auteur en historisch onderzoeker

Leo van Bergen, medisch historicus en auteur

Inleiding

De post

Het begon meer dan twintig jaar geleden met een envelop die op de deurmat viel, met daarin een cahier vol aantekeningen van een Franse soldaat uit de Eerste Wereldoorlog. In de begeleidende brief schreef de afzender dat het om een voorvader ging en vroeg hij zich af of de notities interessant genoeg waren om er een publicatie aan te wijden. Om uiteenlopende redenen bleef het cahier ongelezen en de vraag onbeantwoord, tot in het voorjaar van 2025 het onderzoek naar de achtergrond van het cahier begon. Toen bleek dat de afzender enkele jaren eerder was overleden en aanknopingspunten ontbraken. Het kleinood, want zo mogen we het noemen, is geschreven door ene Adolphe. Zijn achternaam kennen we niet. Het weinige dat we over hem weten, is dat hij een dochtertje had; de naam van zijn echtgenote blijft onvermeld. Wel wordt het nummer van zijn regiment opvallend vaak genoemd. Hoogstwaarschijnlijk bekleedde Adolphe een lage officiersrang, mogelijk die van onderluitenant. Ergens in de tekst staat nog de aanduiding van een naam, ene Ruez. Dat is alles. Voor historici vormt het ontbreken van informatie amper een belemmering, eerder een stille aansporing tot nader onderzoek. Aan de slag dus.

Dat we Adolphes achternaam niet kennen is spijtig, maar in feite niet ter zake doende. Even irrelevant is de vraag of we 'de ware' Adolphe ooit zullen vinden. Misschien duikt ergens nog een akte op, een dossier, een adres. Misschien blijft het bij dit cahier: een voornaam, de datum van een verwonding en de vermoedelijke plek ervan en de naam van dat kind, die als een lichtstraal binnenvalt. Beide uitkomsten zijn te verdragen. Ze veranderen niets aan de kern van de zaak: hier spreekt iemand die met weinig woorden duidelijk maakt veel te hebben moeten verdragen: 'multatuli'. In een handvol bladzijden over het jaar 1916 en begin 1917 schetst Adolphe een krachtig beeld van een oorlog die velen leerden te verafschuwen. Daarmee opent zijn verhaal de weg voor een lange rij frontstemmen die hetzelfde laten zien: dagboeken en brieven aan het thuisfront, prenten en bijzondere foto's, poëzie en, een enkele keer, een klaaglied.

Het boek

De brieven, getuigenissen, gedichten en dat ene lied komen soms uit een anonieme bron, een enkele keer zijn ze afkomstig van onbekenden, dan weer vloeien ze uit de pen van beroemde eigentijdse getuigen. Het samenbrengen van deze verschillende uitingen is onze keuze voor de vorm waarin de werkelijkheid zich aan ons wilde tonen. De toon is vaak eenvoudig. Geen grote woorden, geen verklaringen achteraf. Er wordt gemeld. Er wordt gezegd dat het regent, dat de overjas maar niet wil drogen, dat wachten erger is dan strijden. Er wordt gevraagd om een antwoord. 'Ik ben er nog, schrijf alstublieft terug.' Soms staat er boven een brief: 'voor het geval dat'. Dat is voldoende als boodschap. In die eenvoud liggen alle emoties besloten die ertoe doen: angst als waakzaamheid, woede als uitlaatklep, walging om wat in de aarde begraven ligt, schaamte die onverwacht kan opwaaien, opluchting na een wonderlijke ontsnapping. De verschillende genres doen elk hun eigen werk. De brief dwingt tot korte zinnen en feitelijke gegevens: wie, waar, wanneer, hoe laat komt de post. De getuigenis ordent. Het gedicht legt vast wat niet in proza past. Het lied tilt de last van het harde bestaan voor even op. Samen vormen zij een geluid dat meer is dan één stem: versnipperd, herhalend, soms bot, vaak akelig raak.

De oorlog aan beide kanten van de frontlijn leidde, opvallend genoeg, regelmatig tot vergelijkbare ervaringen. Dat was geen verzoening van sentimenten, eerder een koele waarneming. De grond is vochtig, de gangen storten in, de hemel is bedekt, de motoren dreunen; de angst gedurende de nacht, de angst voor de nacht. De brieven aan het thuisfront lagen dicht bij elkaar dan de propaganda-affiches van regeringen. De ervijandschap tussen Frankrijk en Duitsland, die op papier zo stevig oogde, brokkelde in de modder aan het front af tot herkenbare menselijke proporties. De woorden aan de overkant van de lijn waren vaak dezelfde, alleen de taal verschilde. Plekken helpen om een geografische omgeving te schetsen. De Ailette, Belloy-en-Santerre, Fleury en Souville, Rocquigny en niet te vergeten Verdun, de Somme en de illustere Chemin des Dames. Zij markeren gedenkwaardige momenten, niet om het verhaal groter te maken, maar om het vast te leggen in tijd en ruimte. Zonder namen wordt geschiedenis een losse vertelling; zonder menselijke stemmen wordt topografie een leeg doek. Agressor of behoeder. Bevrijder of onderdrukker. Recht of onrecht. In dit boek lopen de lijnen parallel. Sommige thema's keren terug: angst als basistoon, wachten als levensvorm, vermoeidheid die een eigen geheugen lijkt te hebben. De kleine ritmes van rust en aflossing. Weg uit de voorste lijn, in reserve, in het kantonnement, even verderop. De waarde van een kamer waar nog een stoel staat, of een piano die, onwaarschijnlijk genoeg, niet stuk is. Een venster dat uitziet over een heuvelketen en

daarmee de dag voor even draaglijk maakt. Het zijn geen grote momenten, maar ze houden het leven op zijn plek.

We hebben ook willen laten zien wat mensen elkaar aandeden: de scheldwoorden, de generalisering, de clichébeelden. Ze horen bij hun tijd en bij hun last. Ze zijn niet bedoeld om iemand definitief vast te zetten, maar om iets van de spanning kwijt te raken. Het helpt te zien dat brieven aan beide zijden van de frontlijn op elkaar lijken. Dat maakt ze niet tot waarheid, maar wel herkenbaar. Het laat zien hoe woorden werken wanneer de wereld scheef staat: ze zoeken naar een uitweg uit de ellende. Daarom hebben we de taal telkens teruggebracht naar het handelen: wat deed iemand, wat schreef iemand, wat zong iemand, waar verbleef men precies?

Wat vraagt dit boek aan de lezer?

Niet meer dan dit: lees met aandacht, neem de pauzes serieus, luister ook naar wat niet wordt gezegd en wees zuinig met conclusies. De brieven willen een antwoord, de getuigenissen vragen om geduld, het gedicht om herlezing, het lied om meezingen of stilzwijgend luisteren. Meer hoeft het niet te zijn. Wie wil, kan daarna verder zoeken. De archiefdozen gaan niet dicht om één boek. Er ligt altijd nog iets. Maar het is ook goed te aanvaarden dat niet alles sluit. De open plek heeft een functie: zij houdt de aandacht scherp en de toon zuiver. Aan het einde is er geen slotverklaring, maar een houding. We kiezen voor nuchterheid, voor precisie, voor kleine gebaren. We laten de namen staan zoals we ze vonden. We forceren geen afronding. En we noteren, als het moet nog één keer, de vaste zin waarmee zovelen hun brieven eindigden: 'voor het geval dat'.

Proloog

Adolphes verhaal

De trein is vertrokken. De stemmen van de massa zijn verstomd. Het zojuist nog rumoerige perron oogt leeg. Voor de mannen in de overvolle coupés is de reis begonnen. Achter de miljoenen die vertrokken, achter de kille cijfers en de anonieme troepentransporten, schuilen mensen van vlees en bloed. Zij zijn de getuigen van een oorlog. Hun stemmen zijn vastgelegd in brieven die hun weg vonden naar het thuisfront. Franse en Duitse soldaten, vijanden aan weerszijden van een strook aarde die niemand bezat, maar die dag en nacht mensenlevens eiste, schreven met dezelfde behoeften: de afstand overbruggen, hun lot delen, de eenzaamheid verlichten. Student en oorlogsvrijwilliger Ernst Jünger, in 1914 amper 19 jaar oud, beschreef in zijn oorlogsdagboek *Stahlgewittern* deze tussenwereld als een ‘verwilderd veld van kraters, prikkeldraad en lijken. Wie daarheen ging, wist dat hij zich in het rijk van de dood begaf.’ ‘Het rijk van de dood,’ zo werd het niemandsland door veel soldaten omschreven. De Franse korporaal Louis Barthas formuleerde het in *Les Carnets de guerre de Louis Barthas, tonnelier* als volgt: ‘Het niemandsland was bezaaid met de doden van beide legers – soms gebroederlijk zij aan zij. Niemand kon hen begraven. Ze lagen tussen de linies, alsof ze voor altijd aan die verlaten aarde waren toevertrouwd.’ In het niemandsland was iedereen gelijk aan de ander. Het werk van Barthas, voor de oorlog kuiper in Peyriac, een typisch Zuid-Frans wijndorp in de Minervois, bleek als historische bron van bijzondere waarde en geldt nog altijd als een van de belangrijkste soldatengetuigenissen uit de Eerste Wereldoorlog. Soldatenbrieven vormen de ruggengraat van dit boek. Zo krijgt de lezer een beeld van de oorlog in haar volle gelaagdheid: niet als een abstract verschijnsel, maar als een veelstemmig koor van mannen die, zonder elkaar te kennen, door het lot met elkaar verbonden waren. Ieder verhaal heeft een decor nodig, maar ook een ooggetuige die stemmen uit een lange stilte aan de vergetelheid weet te ontrukken. Dat decor is de Eerste Wereldoorlog. Die ooggetuige is Adolphe. In een handvol bladzijden schetst hij een krachtig beeld van een oorlog die velen leerden verafschuwen. Rondom zijn aantekeningen worden ook de uitingen van tal van andere soldaten gevlochten, Fransen en Duitsers, zoals de oorlog veel ‘anderen’ telde, die de strijd net zo verzwolg als degenen die ‘de onzen’ werden genoemd.

Moge Adolphes verhaal, zoals hij zelf aan het papier toevertrouwde:

eenvoudig opgeschreven tussen de vele gevechten door, ooit getuigen van wat wij hebben meegeemaakt. En moge, wanneer de vrede eindelijk terugkeert, het een herinnering zijn aan de offers die gebracht werden, en aan de liefde die geen afstand of oorlog kon breken.

Bestemming front

Mijn bataljon werd ingekwartierd in Vathiménil, de andere in Chenevières en Saint-Clément, lieflijke dorpjes in de vallei van de Meurthe. Het was een heerlijk verblijf, als het van lange duur was geweest en met uitzicht op een sector zoals de vorige; maar daarop hoefden we niet te rekenen. Nauwelijks aangekomen riep de bataljonscommandant mij bij zich. Als oudste officier kreeg ik opdracht om diezelfde dag te bestuderen hoe we onze voertuigen konden verladen op een nabijgelegen station zonder laadperron. Een mooie opdracht, waar ik liever van verschoond was gebleven, want ik had nooit een zodanige oefening meegemaakt en wist evenmin iets van paarden. Maar in de oorlog moet men alles kunnen. Er zijn vervelender klussen. Ik kreeg instructies en schema's mee. De exacte dag van inscheping bleef geheim, maar nieuwsgierig als ik ben, ontdekte ik al gauw dat die ophanden was. De richting bleef onbekend. Gezien de streek en de spoorlijn leek de weg duidelijk naar Nancy te wijzen; dat was zoveel als zeggen Verdun of de Somme, tenzij misschien Saloniki – ook dat gerucht ging rond.

Het nieuws van vertrek lekte uiteindelijk uit; men besprak het en raakte gewend aan het idee dat we spoedig naar 'het land van de granaten' zouden gaan. Het korte maar heilzame verlof had de geest gesterkt. Volgens velen zou de Somme interessanter zijn, met minder bloedige gevechten dan bij Verdun. Toch was de strijd daar sinds februari heftig en iedereen wilde dat helse gebied leren kennen – en er levend van terugkeren. Niemand wilde echter later kunnen zeggen: 'Ik was niet in Verdun.' Uur na uur won dat idee terrein; men brandde van verlangen erheen te gaan. Het leek alsof we nog nooit een echt grote veldslag hadden meegemaakt. Slagen van het begin van de oorlog als bij Izel,¹ Saint-Mihiel, Blagny, Yoncq, de Marne, Regniéville, Bois d'Ailly, Bois-le-Prêtre, l'Argonne, en de laatste grote aanval van 25 september leken vergeten. Ook de recente beschietingen bij Vého werden niet meer genoemd.

Zo is het karakter van de Franse soldaat: hij denkt niet aan geleden ontberingen, maar eert de herinnering. Het graf van de kameraad die naast hem viel, zal nooit worden verwaarloosd zolang hij in de streek verblijft; bij het definitieve vertrek zal hij met een vrome groet afscheid nemen van dat graf dat hijzelf met zorg heeft versierd. Vaak worden in gesprekken de namen van de 'martelaren van de grote zaak' herdacht; de gewonden in de hospitalen krijgen geregeld brieven met vragen naar hun toestand, en worden op de hoogte gehouden van wat er in hun oude eenheid gebeurt, van verdwenen of nieuwaangekomen kameraden. Over zijn eigen leed zal de soldaat nooit klagen.

Adolphe

Scène uit de zomer van 1914. Café Griensteidl was een traditioneel café, gelegen aan Michaelerplatz 2, tegenover de Michaëlskerk en de Michaëls-poort van de Hofburg, in het eerste district van Wenen, Oostenrijk.

Een lome, niets-aan-de-hand-zomer

Eind januari 1914 prolongeert de Hongaarse Opika von Méray Horváth haar wereldtitel kunstrijden in Sankt Moritz. Door de straten van Berlijn rijdt een bus met op de zijkant een affiche waarop bokser John Arthur 'Jack' Johnson, de eerste zwarte wereldkampioen in het zwaargewicht, Fred Marcussen uitdaagt voor een gevecht 'bis zur absoluten Entscheidung'. Als de lente komt, stallen Harrods, de Bijenkorf, Galeries Lafayette en À l'Innovation met trots hun overvloed aan artikelen uit, en in Sint-Petersburg verwent de Hermitage zijn bezoekers met een modern systeem voor klimaatbeheersing. Op het overvolle Weense terras van kaffeehaus Griensteidl, een ontmoetingsplaats voor schrijvers, journalisten, kunstenaars en intellectuelen, dragen de dames hun hoed volgens de laatste mode.

De Belg Philippe Thijs wint in juli de Tour de France en wordt in Parijs gehuldigd. De Fransman Henri Pélissier eindigt op 1:50 minuut achterstand.

In juni 1914 keert Piet Mondriaan, impressionist en schilder van weemoedig getinte avondlandschappen, terug uit Parijs en houdt in Galerie Walrecht in Den Haag zijn eerste solotentoonstelling. Hij presenteert er zestien composities uit zijn Parijse periode. De expositie markeert een belangrijke stap in zijn artistieke ontwikkeling en vormt een eerste presentatie van wat later zijn kenmerkende abstracte stijl zal worden.

Destijds lag veel van die toekomstige ontwikkeling nog in het verschiet, ook al had een jaar eerder Igor Stravinsky met zijn woest-wilde *Le Sacre du Printemps* niet alleen een revolutie in de muziek gemarkeerd maar volgens sommigen, achteraf gezien, zelfs de oorlog aangekondigd.²

Zomer 1914. De motor van de Europese samenleving draait op volle toeren. De 'bellevue époque' lijkt de eeuwige jeugd te hebben. Op het eerste gezicht lijkt de wereld prima in orde. Of niet?

Tekenen aan de wand

Onder de motorkap van de Europese samenleving klinken geluiden van ontevredenheid, zelfs van dreigend oproer. De toch al bonte volkerenstoet, alleen Oostenrijk-Hongarije bijvoorbeeld telt al meer dan tien verschillende nationaliteiten en vijf verschillende religies.³ Dit weefsel ademt een gevoel van broze samenhang, sluimerende spanningen en onderhuidse rivaliteit.

Sarajevo, 28 juni 1914. Een jonge nationalist drukt tweemaal af en schrijft zo de dood van aartshertog en beoogde troonopvolger Franz Ferdinand en diens echtgenote Sophie Chotek in de annalen. Het is een aanslag die een hele wereldorde aan het wankelen blijkt te brengen. Amper een maand later legt Oostenrijk-Hongarije Servië een onverbiddelijk ultimatum op, in de wetenschap dat het land onmogelijk alle eisen kan inwilligen. Het blijkt een valstrik verpakt in een diplomatieke boodschap. Nauwelijks twee dagen later antwoordt Belgrado met een mengeling van toegeeflijkheid en verzet. Het is niet genoeg. Wenen maakt zich op voor de strijd.

Intussen wordt er achter gesloten deuren koortsachtig overlegd, maar elk telegram dat de deur uitgaat, verkort de lont in het kruitvat.

Donderdagavond 30 juli. Sint-Petersburg. Tsaar Nicolaas II besluit tot algemene mobilisatie. Hij weet dat dit besluit het kaartenhuis van de Europese vrede doet instorten, maar hij ziet geen andere uitweg.

De moord op Jean Jaurés.

ADIEU, MES PETITES

Wanneer Adolphe, een Franse soldaat, naar het front vertrekt, laat hij meer achter dan vrouw en dochtertje. In zijn dagboek probeert hij moed te tonen, zijn geloof te bewaren en de gruwelijke werkelijkheid van de strijd op afstand te houden van hen die hij liefheeft. Maar tussen de regels door schemeren angst, twijfel en heimwee. *Adieu mes petites* verweeft Adolphes' stem met die van andere in een oorlog 'geduwde' mannen – Fransen, Duitsers en Belgen – die in dagboeken en brieven hun eigen hoop, wanhoop, geloof en ontredde vastlegden. Het resultaat is een indringend mozaïek in woord en beeld van de Eerste Wereldoorlog: niet alleen een schets van een militair conflict, maar vooral een beeld van menselijke beproeving. Het boek laat zien hoe woorden houvast boden in een wereld van modder, gas en massale dood, maar toont vooral hoe achter elke gesneuvelde een verhaal schuilgaat dat niet vergeten mag worden. Nu niet. Nooit.

'Bob Latten en Leo van Bergen vertellen de oorlog zoals die werkelijk was en vooral zoals die werd beleefd door mannen die geen keus hadden. Ze dachten het vaderland te dienen, ze waren niet meer dan kanonnenvoer. Hartverscheurende verhalen in een fraaie welhaast bibliotheek uitgave.'

PHILIP FRERIKS, presentator die met rustige autoriteit geschiedenis en actualiteit duidt.

'Adieu mes petites is een even confronterende als ontroerende bloemlezing van getuigenissen van de gewone soldaat in de Grote Oorlog, die de verschrikkingen van zijn tijd als een onontkoombare stoomwals over zich heen kreeg.'

Oorlogen zijn van alle tijden. Wie dit boek leest in onze turbulente tijd doet er goed aan zich de woorden van soldaat Hans Förster in de oren te knopen: Alles herhaalt zich, alleen de namen van de doden veranderen. Alleen al die ene zin maakt Adieu mes petites tot een indrukwekkend J'accuse! tegen de oorlog en een indringende oproep tot vrede. Lees dit boek.'

DIEDERIK VAN VLEUTEN, theatermaker en historisch verteller die met humor en intellect het verleden tot leven brengt.

